

Komparativna analiza značenja životinja za društvo i pojedinca u modernim i postmodernim društvima

Kelam, Tereza

Undergraduate thesis / Završni rad

2022

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Croatian Studies / Sveučilište u Zagrebu, Fakultet hrvatskih studija**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:111:181847>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-12**

Repository / Repozitorij:

[Repository of University of Zagreb, Centre for Croatian Studies](#)

Fakultet hrvatskih studija, Sveučilište u Zagrebu

Odsjek za sociologiju

Komparativna analiza značenja životinja za društvo i
pojedince u modernim i postmodernim društvima

Završni rad

Kandidat: Tereza Kelam

Mentor: prof.dr.sc. Erik Brezovec

Zagreb, 2021./2022.

Sadržaj

1. Sažetak rada.....	3
2. Ključne riječi	3
3. Uvod	4
4. Definiranje okvira modernizma i postmodernizma	4
5. Životinja, hrana ili kućni ljubimac?.....	6
5.1 Kućni ljubimci.....	6
5.2 Poljoprivredne životinje	8
6. Kako se u znanosti promijenio pogled na poziciju životinje u ljudskom društvu?	8
6.1 Spoznaje koje su otvorile vrata ka zoocentričkom zaokretu u znanosti.....	9
6.2 Moralnost čovjeka je i moralnost primata	10
6.3 Što diferencira čovjeka od životinje?.....	12
7. Sociološko proučavanje ljudsko-životinjskih odnosa.....	13
8. Zaključak	14
9. Popis literature.....	15

Komparativna analiza značenja životinja za društvo i pojedinca u modernim i postmodernim društvima

Sažetak

Primarni je cilj ovog rada komparativnom analizom potvrditi hipotezu da je na prijelazu iz moderne ere u postmodernu nastala pozitivna promjena u odnosu čovjeka sa životinjama. Modernizam se odnosi na period od 19. stoljeća pa do sredine 20. st., dok je period od sredine 20. stoljeća pa do danas u ovom radu označen kao postmodernizam. Fokus rada je na pripitomljenim životinjama te na utjecaju svakodnevnih ljudskih praksi na njihovu općenitu dobrobit. Pripitomljene životinje su podijeljene u dvije kategorije: (1) kućni ljubimci te (2) ostale životinje korištene u industrijalne svrhe. Pružen je i pregled znanstvenih otkrića koja su omogućila *zoocentristički* zaokret u znanosti, ali i u široj globalnoj svijesti. U isto vrijeme ovim radom se želi istaknuti potreba za šire sociološko proučavanje odnosa između ljudi i ostalih neljudskih životinja koji su tradicionalno zanemareni u sociologiji.

Ključne riječi

specizam, postmodernizam, zoocentrizam, ljudsko-životinjski odnosi, modernizam

1. Uvod

“Paradoks s kojim je suočen suvremeni čovjek je da dominacija eksterne prirode jest subordinacija, te zatočeništvo vlastite ljudske prirode.” (Felić, 2019:34)

Strah od ekološke katastrofe je potaknuo mnoge društvene pokrete koji traže bolji tretman životinja, kao i prirode općenito. Udruga Greenpeace koja se bori za bolji tretman okoliša je postala svjetski poznata nevladina organizacija, neslužbena udruga Anonymous koju generalno čine anonimni računalni hakeri je imala svoje internetske istupe kojim se ukazalo na okrutnost stočne industrije, a Greta Thunberg je od svog iskoraka u javnost potaknula tisuće mladih na proteste. Čak je i politički svijet priznao urgentnost problema pa su tako sve države uključene u ligu Ujedinjenih naroda 2021. na konferenciji COP26 posvećenoj problemu klimatske promjene pristale surađivati na rješavanju istog. Sve to svjedoči o povećanoj brizi čovječanstva za stanje okoliša i ostalih živih bića koja ga naseljavaju. Kroz modernu povijest se čovjek ‘odvojio’ od prirode, a Birke tvrdi da: “..., razvijeno je mišljenje kako priroda, žene i životinje nisu racionalna bića te bez posjeda duše i uma postaju *iracionalni drugi*”. (prema Felić, 2019: 17) Makar idalje prevladava ideja o supremaciji čovjeka kao “*apex predatora*” planete Zemlje u postmodernoj eri vidljivi su pomaci prema sve senzibilnijem tretmanu životinja. Kao jedan iskorak prema tome Joan Dunayer predlaže korištenje pojma ne-ljudske životinje, kako bi se smanjio moralni procijep te ljude vratilo u kategorije životinje, sisavca i hominida, te će isti termin biti uvelike korišten u ostatku rada.

2. Definiranje okvira modernizma i postmodernizma

Da bismo mogli promatrati koje su se to promjene dogodile u odnosu čovjeka i neljudskih životinja potrebno je postaviti pojmove modernizam i postmodernizam u određene vremenske okvire. Prema Hrvatskoj enciklopediji naziv modernizam je potekao od francuske riječi *modernisme* koja dolazi od *moderne* što znači nov ili suvremen. Termin je oblikovan sredinom 19. stoljeća, a u Hrvatskoj enciklopediji je navedeno da je shvaćen u širem smislu modernizam: “... posljednja velika epoha u društveno-političkoj i kulturnoj povijesti Zapada, koja je počela potkraj XVIII. st. i trajala do nastupa postmodernizma u drugoj polovici XX. st.” Modernost je obilježena vjerom u napredak, znanost i tehnologiju te u superiornost racionalnog. Pritom je racionalnost shvaćena kroz antropocentričku percepciju svijeta kao specifično obilježje

čovječanstva. Protagora je prvi iznjedrio postavke antropocentrizma: »Čovjek je mjera svih stvari, onih koje jesu da jesu, a onih koje nisu da nisu« (Hrvatska enciklopedija).

Kao što navodi Felić:

“Ideološki koncept antropocentrizma pretpostavlja da postoji barijera koja razdvaja čovjeka kao superiorno biće od ostatka živoga svijeta, a ta se barijera kroz povijest definirala umnošću, racionalnošću, inteligencijom, sposobnošću govora, organizacije, samosvijesti, posjedovanjem duše i drugim karakteristikama za koje se vjerovalo da su *differentia specifica* čovjeka.” (2019:12)

Postmodernost je obilježena razočaranjem u obećanja modernosti te povratom emocionalnom. No, pri korištenju termina “postmoderno” treba biti oprezan s obzirom da u znanstvenim krugovima idalje ne postoji konsenzus oko konkretnih odrednica tog perioda (makar se većinom odnosi na vrijeme od sredine 20. stoljeća pa do danas) kao ni samog naziva. “Postmoderno” se odnosi primarno na kulturnu sferu, dok se tehnoeekonomska sfera u sociologiji češće označava sa terminom “postindustrijsko”, čiji je autor Daniel Bell (1959). No obe sfere, koje po Bellu uključuju i treću političku razinu, utječu na odnose između ljudi i neljudskih životinja. Autorica Erika Cudworth, predstavnica novonastale sociologije nasilja ističe da druge vrste nisu uključene u sociološku analizu nasilja usprkos tomu što su upletene u društvene institucije te “processe međuljudskog nasilja”. (2015: 3)

Modernost je u socio-kulturalnom pogledu životinju stavila na drugo mjesto; kao kategoriju ispod čovjeka. Prevladavajuća homocentristička ideologija je urodila specizmom¹. Franklin (1999) se založio za mišljenje da kasna moderna i postmoderna društva pokazuju pad antropocentrizma te pojavu zoocentrizma što dolazi kao posljedica promjenjenih “sentimenata” i porasta procjene rizika povezanih sa životinjama. Konkretnije, smatra da su tri faktora ključna u ljudsko-životinjskim odnosima; refleksivnost rizika, mizantropija te ontološka nesigurnost.

Refleksivnost rizika zahtijeva trostruku identifikaciju; gledajući životinje kao označitelje faktora rizika, kao subjekte koji su izloženi opasnosti te identifikaciju rizika *od*² životinja. Mizantropija je definirana antipatijom koja je prema Franklinu nastala spram ljudi zbog tretmana životinja, ali i

¹ “Specizam je ‘ideologija, sustav vjerovanja koji legitimizira te inspirira predrasude i diskriminaciju.’” (Nibert, 2007: 7, prema Cudworth, 2015: 5) Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje specizam (eng. *Speciesism*) definira kao vjerovanje da je čovjek superioran u odnosu na ostale životinjske vrste.

² Pritom autor nije definirao što točno misli pod time. Oprimjeruje tu razinu identifikacije s „cikličkim strahom od hrane, koji proizvodi produkcija i procesuiranje mesa. (Franklin, 2001: 223)

prema samom okolišu. Kao iskaz, ali i uzrok nastale mizantropije navodi sentimentalizaciju određenih vrsta životinja (lovine kao što su zečevi te srne) u prvoj polovici 20. st. kroz elemente pop-kulture kao što su rana djela Walt Disneya. Do 1970-ih se ti sentimente prema Franklinu proširuju i na mesojede koji su prije smatrani čudovištima (npr. vukovi, tigrovi, medvjedi...), a kasnije i na insekte, vodozemce i morske sisavce. I posljednje, ontološka nesigurnost se po Franklinu manifestira u promijenjenom odnosu prema kućnim ljubimcima. "Najvažnije, 'ljubimci' sredine 20.stoljeća u obliku igračaka, ornamenata i zabave su se transformirali u kasno moderne 'kućne ljubimce'. Oni redovno služe kao surogati u izostanku ili manjku ljudske socijalnosti te emocionalne povezanosti." (Franklin, 1999:194-6, prema Franklinu i Whiteu, 2001: 223-4)

3. Životinja, hrana ili kućni ljubimac?

Kao što je ranije spomenuto, ne percipiraju se sve životinje na isti način. Životinje u umovima ljudi igraju društvene uloge, svjesno ili nesvjesno. Čovjek je razgraničio životinjski svijet, prvotno kroz proces domestifikacije, a potom i unutar sfere pripitomljenih životinja. Dok su kućni ljubimci od sredine stoljeća sve češća pojava, farmske životinje su iz svakodnevice izgurane u industrijalizirane pogone. Podaci koje su Zavrtnik et. al prikupili iz SAD-a pokazuju da industrija kućnih ljubimaca iskazuje trendove rasta. Ali pritom ističu i da životinje koje su se prije zvale 'blagom'³ (goveda, ovce, koze, perad, svinje..) danas su smještene na velikim farmama i industrijalizirane u ništa više od robe. (2020: 533,534)

3.1 Kućni ljubimci

Kućni ljubimci su postali toliko inkorporirani u djelovanje ljudskog društva da, kao što Zavrtnik et al. ističu, spektar mentalnih bolesti kod životinja sve više odgovara humanima pa im se tako dijagnosticiraju hiperaktivnost, opsesija, depresija, anksioznost i različite fobije. (2020: 538) Mačke i psi prednjače kao najpopularniji kućni ljubimci⁴. Prema izvješću The European Pet Food industry iz 2016., u Europi otprilike 80 milijuna kućanstva ima najmanje jednog ljubimca. U Europskoj Uniji procijenjeno je da 26% kućanstava ima mačku i 18% ima psa. (prema Zavrtnik et. al., 2020: 536) U kućne ljubimce spadaju i glodavci, razne ribe, ptice, čak i gmazovi. Podaci koje su iznijeli Zavrtnik et al. pokazuju da oko 80 % vlasnika kućnih ljubimaca i 51 %

³ Obratimo pozornost na semiotiku naziva „blago“ – implicira se da su životinje vrijedne, one su nešto što se treba čuvati.

⁴ Opet, činjenica da se u govoru ustalio izraz 'kućni ljubimac' simbolizira da su određene životinje percipirane kao: (a) dio naše kuće; našeg doma, (b) ljubimci tj. netko koga cijelo kućanstvo voli više od ostalih.

onih koji to nisu doživljavaju i kućne ljubimce kao članove obitelji, a još je više onih koji misle kako pomažu u relaksaciji (90 % vlasnika i 66 % onih koji to nisu), dok ih 70 %, odnosno 51 % smatra da su životinje i izvrsna terapija pri ozdravljenju. (2020: 537) Prisutnost ljubimaca u masovnoj kulturi zapadnog svijeta također svjedoči o njihovoj popularnosti, ali s druge, manje optimistične strane, Erika Cudworth ističe da nejednakosti među ljudima podrivaju sigurnost kućnih ljubimaca koji mogu biti izloženi, primjerice, obiteljskom nasilju. (2015: 15)

“Povijest kućnih ljubimaca ostaje previše povijest njihovih gospodara, otkrivajući više o društvu posjedovanja nego o posjedovanima.” (Phineas, 1974: 343)

Njihova pozicija unutar obitelji pritom ne dopušta protivljenje; kućni ljubimac je idalje podređen svom “vlasniku”. Charles Phineas je 1974. u eseju ‘Kućni ljubimci i urbana alijenacija’ opisao tok nestanka farmskih životinja (primarno stoka i manja perad) iz svakodnevice te početak trenda držanja *kućnih ljubimaca* unutar domova, što on vezuje direktno uz nastanak srednje klase te tumači marksistički kroz sisteme dominacije. Erika Cudworth ističe da makar se ljudi ne smatraju predatorima, vrlo smo učinkoviti u tom smislu; prenijela je podatak da je 99% pripitomljenih životinja roba u životinjskoj poljoprivredi (Williams i de Mello, 2007: 14), a ovih ostalih 1% koji nisu korišteni u poljoprivredi već kao ljubimci su i sami sistematski ubivani, osobito ako se ne nalaze unutar ljudskog kućanstva. (2015: 2) No, odnosi među vrstama nisu uvijek bili takvi. Phineas ističe da se odvajanje kućnih ljubimaca od ostalih radnih životinja dogodio poslije Prvog svjetskog rata, paralelno sa intenzivnom industrijalizacijom te urbanizacijom. Proučavanjem časopisa i dokumenata iz 19. stoljeća zamjetio je da koncept *kućnog ljubimca* još nije postojao, ali nastaje opća briga za dobrobit životinja pa tako dolazi do porasta društava za zaštitu životinja te anti-vivisekcijski pokreti. Phineas je istaknuo da njegovom istraživanju trebaju dopune, ali je potvrdio da u tom periodu životinje slobodno lutaju (psi, mačke, miševi...) novo-industrijaliziranim gradovima o čemu svjedoči postojanje “lovaca na pse i ostalih represivnih elementa” (1974: 339) Navodi i da su luke bile posebno napučene mačkama. Kako su onda sve te slobodne životinje završile u ljudskim domovima? Autor odgovor pronalazi u promjeni dinamike samih obitelji.

“Nestanak proširenog kućanstva stvorio je potrebu za dodatnim članovima obitelji, ali oni moraju biti poslušni, a ne zahtjevni. Kad bi nuklearna obitelj ispunila svoju funkciju utočišta od stresova industrijskog grada. Kućni ljubimci bili su rješenje.” (Phineas, 1974: 340)

Nadodaje da je i nestanak služinčadi uz smanjen broj djece stvorio potrebu za subordiniranim članom obitelji što je samo povećano nesigurnom pozicijom srednje klase u rastućoj ekonomiji, a “posjedovanje” ljubimca im je omogućilo kontrolu and subjektom. (*idem.*) Još jedan način na koji je provedena kontrola nad pripitomljenim životinjama po Phineasu je kroz medicinsku brutalizaciju, ali i estetizaciju koja je osobito vidljiva kod pasa. Ističe da pseća natjecanja u ljepoti nastaju 1920ih, a pritom se nagrađuje najposlušnija i najljepša životinja što pokazuje da je u pitanju samo još jedan buržuski institucionalizirani sistem kontrole. (1974: 342)

3.2 Ostale pripitomljene životinje

Makar su i kućni ljubimci uključeni u sistematsko nasilje (Cudworth, 2015), ono nije ni približno blizu onome kom su u tvorničkim pogonima izložene životinje koje se ili koriste kao hrana ili sudjeluju u procesu proizvodnje hrane. Istom nasilju su podložne i životinje unutar zabavne, farmaceutske i ratne industrije (Cudworth, 2015; Felić, 2019; Joy, 2012). Felić ističe da: “ Iako je odnos čovjeka i životinje kroz cijelu ljudsku povijest bio materijalno-upotrebni, ekstenzija eksploatacije u suvremenim industrijskim pogonima u potpunosti je mehanizirana, birokratizirana, racionalizirana i masovna.” (2019: 22)

4. Kako se u znanosti promijenio pogled na poziciju životinje u ljudskom društvu?

Moderna era je donijela temeljnu promjenu znanosti, primarno s podjelom znanosti na prirodne i društvene. Time su životinje definitivno isključene kao potencijalni *subjekti* te postavljene u poziciju *objekata* prirodnih znanosti. Felić smatra da je oduzimanje svega duševnog ne-ljudskim živim bićima posljedica kartezijskog dualizma. Descartes je sve supstance svijeta razdijelio u *res cogitans* tj. misaone stvari i *res extensa* koje su predmetne, materijalne; one okružuju čovjeka i dio su prirode. (2019: 15,16) No, ista ta dihotomija se počela narušavati te je od kraja 20. st. sve veći naglasak na interdisciplinarnosti. Paralelno s naglaskom na interdisciplinarnosti, postmoderna u znanosti je obilježena specijalizacijom pa tako unutar samih znanosti nastaju ogranci, primjerice sociologija ‘prirode’, mikrobiologija, psihologija rada itd. Još jedan važan faktor je razvoj suvremene tehnologije koja je omogućila dosad nemoguće sakupljanje podataka. Ova tri faktora su utjecala i na percepciju životinja u odnosu na čovjeka, što je uvelike potaknuto novim spoznajama o inteligenciji te društvenim navikama raznih vrsta životinja.

Nadalje će biti pružen pregled spoznaja koje su srušile industrijska ili moderna očekivanja o intelektualno-emocionalnim sposobnostima životinja, ali i popločale put ka *zoocentrističkom* zaokretu u znanosti.

4.1 Spoznaje koje su otvorile vrata ka zoocentrističkom zaokretu u znanosti

Carl Safina, američki ekolog, aktivist i pisac, u predavanju “Što životinje misle i osjećaju i zašto bi trebalo biti važno” antropomorfizam vidi kao najbolji prvi tragi ili uvid u misli i osjećaje životinja. On pomiče fokus s onoga što čovjeka razlikuje od ostalih neljudskih životinja na ono po čemu su ljudi po njemu slični životinjama. Inteligenciju, svijest, racionalnost, kreativnost, empatiju i ljubav pronalazi i u ponašanju životinja. Iz njegove perspektive to su sve odlike živih bića koje su kod ljudi intenzivnije izražene. Za takav stav je ključno razmišljanje o mozgu kao produktu evolucije; nečem naslijeđenom. Prva opcija za pobliže upoznavanje unutarnjeg svijeta životinja je proučavanje mozga, što je uvelike limitirano tehnologijom kojom imamo na raspolaganju. Drugi način koji Safina predlaže za spoznavanje misli životinja je promatranje ponašanja. “Možemo im vidjeti mozgove, ali ne i umove. No, možemo vidjeti djelovanje umova u logici njihovog ponašanja.” (Safina, 2016) Navodi jednostavan primjer; kada vidimo slonove koji leže u hladu znamo da su opušteni, a isto tako jako dobro razumijemo kada su napeti ili u borbenom stavu. Slonovi s druge strane mogu prepoznati jesu li ljudi lovokradice ili turisti. Razlog tomu Safina vidi to što i slonovi i ljudi imaju iste imperitive; čuvati svoje bližnje i udaljiti ih od opasnosti. Nadalje, ističe da ljudi ponekad zanemaruju ponašanja koja su nama potpuno bliska, poput tješnja i iskaza bliskosti unutar obitelji. Obitelj je prema *organicističkoj* analogiji Herberta Spencera stanica unutar organizma koji se zove društvo, ali čovjek kada vidi skupinu orki sigurno ne pomisli da je u pitanju obitelj. O tome svjedoči i nadimak ove inteligentne vrste koje se nazivaju i kitovi-ubojice, makar nisu kitovi već spadaju u porodicu oceanskih dupina te još važnije, nisu agresivni prema ljudima i nikad u divljini nije zabilježeno da je orka napala čovjeka. Braća i sestre unutar njihovih plova ostaju cijeli život skupa te zajedno uče mladunčad životnim vještinama.

“Ipak, zar nije strašno neznanstveno reći da su gladni kada jedu, da su umorni kada im jezik visi vani, a kada se igraju i izgledaju sretno reći: “Nemamo pojma što im se događa u glavama!”” (Safina, 2016)

Pitanje svijesti Safina jednostavno objašnjava pomoću silogizma: čovjek padne u nesvijest; nema senzaciju vanjskog svijeta. Njegov zaključak je dakle da je svijest “senzacija vanjskog života” čime su nužno i životinje svjesne. Tu se može kritizirati da je jedino ljudski um sposoban biti sam

sebi objekt, a i subjekt, ali samosvijest je testirana više puta kod različitih vrsta pomoću MSR testa (eng. *Mirror self-recognition test*). Pokazalo se da čovjekoliki majmuni ili hominidi (porodica primata; orangutani, gorile, čimpanze i čovjek), dupini, orke, svrake (iz porodice vrana) i slonovi⁵ mogu prepoznati svoj odraz u ogledalu. Ljudske bebe tu sposobnost steknu s otprilike 18 mjeseci. Felić navodi da Descartesov proglas *mislím, dakle jesam* označava ontološku istinu da je samosvijest početak bilo koje razine spoznaje (2019: 15), a s obzirom da je utvrđeno da samosvijest nije inherentno ljudska odlika možemo zaključiti i da je domena racionalnog šira od isključivo od čovjeka.

Posljednja sposobnost koja je često percipirana kao isključivo ljudska je empatija. No, kao što i Carl Safina ističe, ljudska empatija je daleko od savršene. Frans De Waal altruizam definira kao “sposobnost razumijevanja i dijeljenja osjećaja drugog.” (2011.) Empatija dolazi od sinkronizacije, koja se može najlakše ilustrirati kroz primjer koji je Safina pružio. Ako među skupinu mirnih jedinki dođe pripadnik koji je ustrašen, nastati će komešanje; oni će se sinkronizirati s njegovim ponašanjem. (2016.) “Zarazni strah” je nužan za preživljavanje, ali “zarazno zijevanje” nije. De Waal ističe da se pri sinkronizaciji ponašanja upali isti dio mozga kao i pri empatičnom ponašanju. Vrijedi istaknuti i da autistična djeca koja ne mogu iskusiti empatiju nisu u stanju “zaraziti se zijevanjem”, ali gorile i čimpanze jesu. De Waal je počeo raditi s primatima 70-ih godina 20.stoljeća. Tada je fokus istraživanja bio na agresiji i natjecateljstvu kod životinja. A darvinističko-industrijski “prirodni stav”⁶ unutar društva bio je takav da su i ljudi u nutrini kompetitivni te da pojedinci djeluju za osobni profit. No, De Waal je primjetio da je normalno da se čimpanze iz iste grupe pomire nakon konflikta. Frans De Waal kaže za čimpanze da unutar vlastitih zajednica imaju potreba za pomirenjem nakon sukoba: “Ako je odnos vrijedan, konflikt ga ruši te nastaje potreba da se odnos popravi”.(2011)

4.2 Moralnost čovjeka je i moralnost primata

Iz perspektive *teorije razmjene* Georgea Homansa, društveno ponašanje je razmjena opipiljivih ili neopipiljivih aktivnosti koje nagrađuju ili koštaju, a uključuju barem dvije osobe. Razmjena koja je bila jednaka za oba partnera je *pravedna*. No imaju li životinje osjećaj za pravednost?

⁵ Još nije potpuno utvrđeno za jednu manju vrstu ribe (eng. *Wrasse*), znanstvenici nisu uskladili mišljenje je li ponašanjem pokazano da je riba primjetila u ogledalu da ima mrlju na sebi. Životinje koje nisu samosvjesne percipiraju sliku u odrazu kao *drugog*.

⁶ ref. Alfred Schulz

Kao uspješan primatolog te etolog (znanstvena disciplina o kojoj će kasnije biti malo više govora), Frans De Waal je kroz karijeru došao do zaključka da čovjekovi osnovni moralni principi ne dolaze odozgo (od strane viših sila ili boga), već odozdo (od evolucije). U predavanju “Moralno ponašanje kod životinja” on iznosi tvrdnju da moral, koji je konstrukt ljudskog društva, ali u isto vrijeme i društvena činjenica, stoji na dva glavna stupa: *reciprocitetu* (tj. pravednosti) i *empatiji* (tj. suosjećanju). Bez njih ljudsko društvo teško da bi opstalo, tvrdi De Waal. Kroz eksperiment je De Waal uz pomoć drugih znanstvenika testirao iste te vrijednosti kod slonova i primata (spomenute su čimpanze i kapucini).

Dalje će biti opisani eksperimenti koji pokazuju njihovo razumijevanje ovih vrijednosti morala. Već 1937. napravljen je eksperiment s čimpanzama. Dan im je zadatak da dovuku kutiju s hranom, što je bilo moguće jedino suradnjom (da oboje vuku konop u isto vrijeme). Isprve su to čimpanze radile, ali je prvom dosadilo. Drugi ga nagovara da mu pomogne, što je prva čimpanza napravila makar nije pokazala interes za hranu. I kroz općenito promatranje njihovog ponašanja iskazano je da si životinje znaju uzvraćati usluge te pomagati. Sličan eksperiment je napravljen sa slonovima u suradnji s dr. Josh Plotnikom. Njihovo ponašanje je pokazalo su sposobni reciprocirati. Zajedno s dr. Vicky Horner i drugim znanstvenicima 2011. je napravio istraživanje o altruizmu kod čimpanza. Osnovno istraživačko pitanje bilo je brinu li čimpanze za dobrobit drugih? Jedna čimpanza ima opciju uzeti token s hranom iz kutije i dati ga istraživaču. Neki su “sebični tokeni”, dakle hranu će dobiti samo jedan, a drugi su “prosocijalni” koji znače hranu i za drugu čimpanzu. Čimpanza koja daje tokene svakako dobiva hranu, ali pokazalo se da preferiraju korištenje prosocijalnih tokena. Ako partner privuče pozornost na sebe češće će uzimati prosocijalni. Ali zanimljivo je da: “Ako partner stavi pritisak na njih, dakle ako ih krene pljucati vodom ili zastrašivati, odabiri se smanjuju. Izgleda kao da govore: “Ako se nećeš pristojno ponašati, neću biti prosocijalan danas.”” (De Waal, 2011)

Sa kapucinima je napravljena studija o pravednosti koja je poslije postala poprilično poznata. U suradnji s dr. Sarah Brosnan testirano je hoće li kapucini odbiti nejednaku plaću. Majmuni iz iste grupe su stavljeni jedan pored drugoga u testne kutije. Dobiju zadatak da istraživaču daju kamen, a zauzvrat dobiju komad krastavca. U trenu kada jedan dobije grožđe za isti zadatak, drugi protestira. Eksperiment je ponovljen te su rezultati bili isti što je istraživače navelo na zaključak da kapucini ne vole nejednakost. Frans De Waal je povukao tu paralelu s protestima na Wall

Streetu. Što može zvučati smiješno, ali na ovaj slučaj interakcije kapucina može biti primjenjiva Homansova *teorija razmjene*. Nagrada u ovoj društvenoj razmjeni nije bila jednaka za sve; time je bila nepravedna. Sarah Brosnan je isti eksperiment napravila i s čimpanzama i više puta se dogodilo da je druga čimpanza koje je dobila grožđe odbila uzeti ga dok i njegov partner nije dobio isto.

4.3 Što diferencira čovjeka od životinje?

Kao što je ranije spomenuto, Felić je navela da su kroz povijest iduće odlike smatrane isključivo ljudskima: umnost, racionalnost, inteligencija, sposobnost govora, organizacije, samosvijesti te posjedovanje duše. Safina s druge strane navodi inteligenciju, svijest, racionalnost, kreativnost, empatiju i ljubav. Ranije prikazane spoznaje unutar raznih znanstvenih grana su uspjele potvrditi da životinje definitivno posjeduju inteligenciju, sposobnost organizacije, svijest, a među nekim vrstama i samosvijest. Jedna stavka koja ostaje kao inherentno ljudska odlika je sposobnost govora, ili drugim riječima sposobnost simboličke komunikacije.

Prema paleontologu Richardu Leakeyu, ono što je finalno razlikovalo čovjeka od ostalih primata (dakle životinja) je dvonožno hodanje. Zaključio je⁷ da je čovjek postao zasebna vrsta (odvojio se od predaka koje ljudi dijele s današnjim primatima) kada je bipedalizam postao navika. Kada su se ruke oslobodile nastale su anatomske promjene koje znače da se inteligencija može materijalizirati. “Nije u pitanju jesu li čimpanze inteligentne. Nije u pitanju ni jesu li pliskavice inteligentne, ali bez slobodnih ruku oni ne mogu puno učiniti u vezi svoje inteligencije.” (Leakey, 2020) Bipedalno hodanje je po njemu dakle uvjet bivanja čovjekom ili barem *predčovjekom* (eng. *prehuman*), a ono što je uistinu razlikovalo čovjeka od životinje je sposobnost materijaliziranja vlastite inteligencije što se iskazuju u poljima govorničke sposobnosti te u korištenju alata.

Ranije spomenuta etologija je prema Hrvatskoj enciklopediji grana biologije kojoj je cilj da istraži značenje i evoluciju oblika životinjskoga ponašanja kao što su automatizmi, taksije, instinkti, stečene reakcije i inteligentni čini. Socijalni bihevizizam, s druge strane je paradigma unutar sociologije koja smatra da bi predmet sociologije trebalo biti automatsko ponašanje ljudi. (Ritzer, 1997: 415) Najpoznatiji predstavnik ove paradigme je George Herbert Mead. Spasić navodi da on vidi jezik kao osnovni mehanizam povezivanja sebe sa društvom, a njegova analiza započinje s

⁷ Iz dokumentarne serije BBC-a „Majka Afrika“ koja je bazirana na njegovom radu o općoj povijesti Afrike.

razgovorom gesta koji ljudi dijele sa nekim životinjskim vrstama. Pri razgovoru gestama je čin jednog stimulus za reakciju drugog. Lako možemo zamisliti susret dva nepoznata psa ili dva muškarca tokom šetnje u parku u istoj situaciji; jedan stimulira agresiju što izaziva defenzivnu ili napadačku reakciju drugog. Ulančavanjem takvih činova, ta situacija postaje “društveni čin”. No gdje Mead razgraničava čovjeka od životinje je u razumijevanju značenjskih simbola. On tvrdi da: “Proces stvaranja simbola se zasniva na *preuzimanju uloge drugog*: čovjek je u suštini “životinja koja preuzima uloge”, jer svoje ponašanje regulira sviješću o tome da određena gesta izaziva kod drugih istu reakciju kao i kod njega samog.” (prema Spasić, 2019:100) No, John Pilley, poznat po svojim revolucionarnim istraživanjima pseće kognicije, je uspio dokazati da su psi sposobni za razumijevanje sintakse, što znači da imaju sposobnost simboličkog razmišljanja. Kao umirovljeni psiholog uspio je doći do empirijske potvrde da su psi kognitivno sposobni za mnogo više nego što im je bilo priznato kroz povijest. (*Dr. John Pilley, professor emeritus, passes away*, 2018) Kao što je spomenuto u 5. poglavlju, psi su primjer životinje čiji je proces domestifikacije otišao toliko daleko da je kroz nekih 30 tisuća godina suradnja čovjeka i psa oblikovala pseći mozak. Sposobnost jedne vrste ne dopušta generaliziranje na ostale neljudske životinje, ali dovoljna je da “protrese” sigurnost u superiornost čovjeka.

Mead nije jedini sociolog koji je zagovarao homocentristički pristup sociologiji. Charles Lemert (1979) smatra da je homocentrizam ono što ujedinjuje sociologiju, a da pritom različite teorije različito interpretiraju ljudski rod. (prema Ritzeru, 1997: 414) U idućem poglavlju će biti predstavljeni argumenti nekolicine autora za uključivanje ljudsko-životinjskih odnosa u domenu proučavanja sociologije.

5. Sociološko proučavanje ljudsko-životinjskih odnosa

“Bilo da su vremena postmoderna, moderna ili amoderna, dobro je uključiti životinje u razumijevanje suvremenog *Weltanschauung*⁸ i njegove sociološke analize.”

(Franklin i White, 2001: 236)

Od sredine 20. stoljeća sve je veći interes unutar sociologije za teme vezane uz okoliš i dobrobit životinja. Sociologija se razvila u šire shvaćenom vremenskom okviru modernosti te je formirana

⁸ Prema Hrvatskom jezičnom portalu filozofski pogled na svijet, shvaćanje svijeta; svjetonazor (u kontekstu različitih filozofskih doktrina). Termin je nastao u okviru lingvističko povijesne jezične teorije W. von Humboldta (1767—1835) koja objašnjava odnos strukture jezika i mentaliteta naroda.

unutar antropocentriističke ideologije koje je dovela do shvaćanja da se predmet sociologije odnosi samo na međuljudske odnose. Autori Franklin i White navode da se *animalnost* čovjeka povećano naglašava unutar sociologije od kraja 20. stoljeća,⁹ te pritom ističu ekofeminističke argumente (Noske, 1997) te feminističku literaturu (Haraway, 1991), kritike farmerstva (Johnson, 1991), socio-povijesne studije životinjskih prava (Tester, 1992), “sociologiju prirode” (Benton, 1993; Eder, 1996) te interakcionističke analize ljudsko-životinjskih odnosa u veterinarskim bolnicama, skloništima za životinje te laboratorijima za proučavanje primata (Arluke i Sanders, 1996). (2001: 219, 220) Sva navedena istraživanja se vremenski uklapaju u period postmodernizma. Arnold Arluke je u članku ‘Sociologija socioloških studija životinja’ posebno naglasio ulogu interakcionističkih studija čiji fokus je bio na poljima menadžmenta stigmati (Twining i Arluke, 2000), intersubjektivnosti (Sanders, 1999), socijalizaciji (Arluke i Hafferty, 1996) i životinji kao *drugom* (Arluke, 1998). Vrijedan je spomena i autor Stephen R. Kellert koji je još 70ih godina 20. stoljeća pokrenuo sociološke studije odnosa sa neljudskim životinjama. (Arluke, 2002: 371) Franklin i White kao Kellertov najveći doprinos navode studiju iz 1985. koja je analizom sadržaja prikazala promjenu stavova Amerikanaca prema životinjama od 1900. do 1976. (2001: 221) Sličnom metodom su autori 2001. potvrdili vlastitu hipotezu da je u periodu od 1949. pa do 1998. iskazan porast u zoocentrizmu te u medijskom pokriću rizika vezanih uz životinje. Usprkos svim ovim radovima, životinje ostaju zanemarena tema u *mainstream* sociologiji. Erika Cudworth tu pojavu objašnjava odbijanjem prihvaćanja ideje opresije životinja, ali ju vidi i kao dobar preslik ljudskih društvenih života. (2015: 4) Arluke smatra da je glavni problem u odbijanju samih sociologa da se uhvate u koštac s ovom temom, a da bi na promjenu tog stava mogla utjecati sociologija *sociologije* kojom bi se “od kritičara mogli napraviti kolaboratori.” (2002: 371)

6. Zaključak

Moderna era je donijela osvanuće ideje kućnih ljubimaca, ali paralelno s porastom tog trenda se poljoprivredne životinje polako uklanjaju iz svakodnevice čovjeka te postepeno dolazi do sve veće industrijalizacije uzgoja i uporabe istih. Cudworth taj proces smješta u period od 50ih do 70ih godina prošlog stoljeća, dok je Franklin i Whiteova studija pokazala da do porasta

⁹ Autori su u članku „Životinje i modernost: mijenjajući odnosi čovjeka i životinje, 1949-98“ objavljenom 2001. naveli da se u posljednjih 20 godina intenzivnije istražuju povijesni i suvremeni trendovi te uzorci u ljudsko-životinjskim odnosima.

sentimentalnosti i zoocentrizma dolazi od sredine 70ih godina koje oni obilježavaju kao tranzicijski period. Ovime je potvrđena hipoteza rada da od sredine 20. stoljeća, tj. pri prijelasku iz moderne u postmodernu dolazi do pozitivne promjene u odnošenju čovjeka prema životinjama. Točnije, u Schutzovom prirodnom stavu ili Frommovom pojmu globalne svijesti. Kao što je Cudworth istakla, životinje su idalje izložene sistematskom nasilju, ali je sve veća briga za boljitak neljudskih životinja. Vidljive su postepene promjene u legislaciji koja se odnosi na tretman životinja pa su tako rakovi, hobotnice i jastozi u Velikoj Britaniji od kraja 2021. godine smatrani bićima s osjećajima¹⁰, a u Španjolskoj se od 2022. u očima zakona više ne smatraju objektima već živim osjetilnim bićima¹¹. U znanosti je zamijećen definitivni okret prema zoocentrizmu, makar sociologija idalje kaska te tema ljudsko-životinjskih odnosa idalje ostaje marginalizirana tema. Kako bi se uistinu potvrdila hipoteza ovog rada potrebno je ponoviti sličnu studiju onoj Kellerta, Franklina i Whitea sa podacima iz 21. stoljeća. U posljednja dva desetljeća su posljedice klimatske krize uzrokovalo sve veću nesigurnost u industrijalizirane pogone, zanemarivanje prirode te nadmoć čovječanstva, te je iz istog razloga pretpostavka autorice da će nastajati sve veća potreba za formacijom sociologije prirode ili sociologije ljudsko-životinjskih odnosa. . Isto kao što su poraženi imperijalistički stavovi prema poziciji (i intelektu) žena i pripadnika drugih rasa ljudskog roda, tako je potrebno i u percepciji pozicije životinje.

7. Popis literature

1. antropocentrizam. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. Pristupljeno 17. 1. 2022. <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=3184>
2. Arluke, A. (2002). A Sociology of Sociological Animal Studies. *Society & Animals*, 10(4), 369-374. doi: 10.1163/156853002320936827
3. BBC News Africa. (2020). *Mother Africa - History Of Africa with Zeinab Badawi [Episode 1]* [ViDeo]. Dostupno na: <https://youtu.be/ETnIsBnNRr0>

¹⁰ Eng. *Sentient beings*, informacija preuzeta s: <https://www.gov.uk/government/news/lobsters-octopus-and-crabs-recognised-as-sentient-beings?s=09->

¹¹ Informacija preuzeta s : <https://www.thelocal.es/20220216/explained-the-rules-for-having-a-pet-in-spain-under-the-new-animal-protection-law/>

4. Convert, G. *The human-dog relationship – a historical perspective*. Boehringer-
ingelheim.com. Pristupljeno 24. Kolovoza 2022., dostupno na: [https://www.boehringer-
ingelheim.com/our-responsibility/animal-health-news/human-dog-relationship-historical-
perspective](https://www.boehringer-
ingelheim.com/our-responsibility/animal-health-news/human-dog-relationship-historical-
perspective)
5. Cudworth, E. (2015). Killing Animals: Sociology, Species Relations and Institutionalized
Violence. *The Sociological Review*, 63(1), 1–18. [https://doi.org/10.1111/1467-
954X.12222](https://doi.org/10.1111/1467-
954X.12222)
6. Deutsche Welle. (2018). Dogs & Us - The Secret of a Friendship [dokumentarni film].
Njemačka.
7. De Waal, F. (2011). *Moral behavior in animals* , TEDTalks. Dostupno na:
<https://youtu.be/GcJxRqTs5nk>
8. Dr. John Pilley, professor emeritus, passes away. (2018), Wofford College Pristupljeno
19.1. 2022, dostupno na: [https://www.wofford.edu/about/news/news-archives/2018/dr-
john-pilley-professor-emeritus-passes-away](https://www.wofford.edu/about/news/news-archives/2018/dr-
john-pilley-professor-emeritus-passes-away)
9. etologija. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža,
2021. Pristupljeno 19. 1. 2022., dostupno na:
<http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=18540>
10. Felić, M. (2019). *Životinjsko pitanje i kritička animalistika - preispitivanje uloge ne-ljudi
u društvenim znanostima* (Diplomski rad). Preuzeto s
<https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:131:477947>
11. Franklin, A., & White, R. (2001). Animals and modernity: changing human–animal
relations, 1949–98. *Journal of Sociology*, 37(3), 219–238.
<https://doi.org/10.1177/144078301128756319>
12. Joy, M. (2012). Zašto volimo pse, jedemo svinje i nosimo krave : uvod u karnizam : [sustav
vjerovanja koji nam omogućava da neke životinje jedemo, a druge ne] (pp. 1-196). Udruga
Prijatelji životinja.
13. modernizam. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav
Krleža, 2021. Pristupljeno 13. 8. 2022.
<http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=41465>

14. Phineas, C. (1974). Household Pets and Urban Alienation. *Journal of Social History*, 7(3), 338–343. <http://www.jstor.org/stable/3786312>
15. Ritzer, G. (1997). *Suvremena sociološkijska teorija* (pp. 407-423). Zagreb: Nakladni zavod Globus.
16. Safina, C. (2016). *What animals are thinking and feeling, and why it should matter*, TEDxMidAtlantic. Dostupno na: https://www.youtube.com/watch?v=-wkdH_wluhw&ab_channel=TEDxTalks
17. Sebeok, T. (1972). *Perspectives in zoosemiotics*. The Hague: Mouton.
18. Spasić, I. (2004). Sociologije svakodnevnog života (pp. 99-103). Beograd: Zavod za udžbenike.
19. Wikipedia kontributori. (2022). Mirror test. *Wikipedia, The Free Encyclopedia*. , Pristupljeno 15. siječnja 2022. Dostupno na https://en.wikipedia.org/w/index.php?title=Mirror_test&oldid=1065923878
20. Zavrtnik, S., Žubčić, D., & Loborec, J. (2020). Zdrav međudnos ljudi i životinja. *JAHN*, 11(2), 531-546. doi: 10.21860/j.11.2.12